

**מי מריבה: הלימוד שאמור היה להיות מן הסלע**

[א] במדבר כ, ז-יג

(ז) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה וְאַהֲרֹן אֶחֱיֶךָ וְדַבַּרְתֶּם אֶל הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמָיו וְהוֹצִאתָ לָהֶם מַיִם מִן הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעֵירָם: (ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה מִלְּפָנָיו ה' פֶּאֶשֶׁר צָוָהוּ: (י) וַיִּקְהֲלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקְּהָל אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע וַיֹּאמְרוּ לָהֶם שְׁמְעוּ נָא הַמְרִים הַמֵּן הַסֵּלַע הֲזֶה נוֹצִיא לָכֶם מַיִם: (יא) וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֵּלַע בְּמִטְהוֹ פַּעַמַּיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתִּשְׁתַּף הָעֵדָה וּבְעֵירָם:

(יב) וַיֹּאמְרוּ ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקְּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם: (יג) הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם:

[ב] רש"י שם

(י) ויקהלו וגו' - זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: **המן הסלע הזה נוציא** - לפי שלא היו מכירין אותו, לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר. והיו ישראל אומרים להם, מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים, לכך אמר להם "המורים", סרבנים, לשון יוני שוטים מורים את מוריהם, "המן הסלע הזה" שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים:

(יא) פעמים - לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין, לפי שלא צוה המקום להכותו, אלא "ודברתם אל הסלע", והמה דברו אל סלע אחר, ולא הוציא. אמרו, שמא צריך להכותו כבראשונה, שנאמר (שמות יז, ו) "והכית בצור", ונזדמן להם אותו סלע והכהו:

(1) הרי שיש שלשה שלבים בחטא זה; (א) מתחילה משה ואהרן דברו לסלע הלא נכון. (ב) לאחר מכן הכו את הסלע הנכון, ויצאו טיפין בלבד. (ג) הכו את הסלע הנכון פעם שניה, ויצאו הרבה מים.

(2) מה הכרחו של רש"י לבאר שכך היתה השתלשלות הענינים? נראה דברי הרא"ם כאן;

[ג] רא"ם שם פסוק יא

הוכרח לומר שבהכאה ראשונה הוציא טיפין, דאם לא כן למה חזר והכה, ולא חשב לומר שאין זה הסלע שנצטוו עליו. גם הוצרך לומר 'לפי שלא צוה המקום להכותו אלא לדבר לו', מפני שאילו צוה המקום להכותו, מדוע לא הוציא מים בהכאה ראשונה, אלא טיפין, ולא יותר. ואין לומר שלא היה הסלע שהוא אותו שנצטוו עליו, דאם כן לא היה מוציא אפילו טפה אחת. גם הוצרך לומר 'והם דברו לסלע אחר ולא הוציא', כדי להודיע מקום טעותו של משה מהיכן בא. גם הוצרך לומר 'ונזדמן להם אותו הסלע והכהו', דאם לא כן, כמו שלא הוציא עם הדבור אפילו טפה אחת, לא היה לו להוציא גם כן עם ההכאה אפילו פעמיים, וכל שכן בפעם אחד, שכבר הוציא טיפין, אע"פ שהיו מועטין.

[ד] המשך דברי רש"י שם

(יב) יען לא האמנתם בי - גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ, כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ, כך היה עון משה ואהרן. והלא (במדבר יא, כב) "הצאן ובקר ישחט" קשה מזו, אלא לפי שבסתר, חסך עליו הכתוב, וכאן שבמעמד כל ישראל, לא חסך עליו הכתוב, מפני קדוש השם: **להקדישני** - שאילו דברתם אל הסלע, והוציא, הייתי מקודש לעיני העדה, ואומרים; **מה סלע זה שאינו מדבר**, ואינו שומע, ואינו צריך לפרנסה. מקיים דבורו של מקום. קל וחומר **אנו: לכן לא תביאו** - בשבועה, כמו (שמואל א, ג, יד) "לכן נשבעת לבית עלי", נשבע בקפיצה, שלא ירבו בתפלה על כך: (יג) **המה מי מריבה** - הם הנזכרים במקום אחר, את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים, לכך גזרו (שמות א, כב) "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו": **ויקדש בם** - שמתו משה ואהרן על ידם. שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות, וכן הוא אומר (תהלים סח, לו) "נורא אלהים ממקדשיך", וכן הוא אומר (ויקרא י, ג) "בקרובי אקדש":

(3) לפי רש"י, חטאו של משה רבינו היה שהכה את הסלע, ובמקום זאת היה לו לדבר אל הסלע.

[ה] רמב"ן במדבר כ, א

רש"י פירש מפני שצוה אותם "ודברתם אל הסלע", ולא אמר "והכיתם"...  
ודברי אגדה הם ולא נתחווורו, כי אין הנס גדול בדבור יותר מההכאה, כי הכל שוה אצל הסלע.

(4) יישב את קושית הרמב"ן.

(5) חטא זה מוזכר במקום נוסף בתורה (ס"פ האזינו), וכמובא כאן;

[ו] דברים לב, מח-נב

(מח) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצְמָם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: (מט) עֲלֶה אֶל הַר הָעֹבְרִים הַזֶּה הַר נֹבֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִזְרָח אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחְזָה: (נ) וּמֵת בְּהַר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֶאֱסַף אֶל עַמִּיךָ כְּאֲשֶׁר מֵת אֶהְרֹן אֶחֱיֶיךָ בְּהַר הָהָר וַיֶּאֱסַף אֶל עַמִּיו: (נא) עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ מְדַבֵּר צֶן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (נב) כִּי מִנְגִיד תִּרְאֶה אֶת הָאֶרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

[ז] רש"י שם

**על אשר מעלתם בי - גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי - גרמתם לי שלא אתקדש, אמרתי לכם "ודברתם אל הסלע", והם הכוהו, והוצרכו להכותו פעמיים, ואילו דברו עמו, ונתן מימיו בלא הכאה, היה מתקדש שם שמים, שהיו ישראל אומרים; ומה הסלע הזה, שאינו לשכר ולא לפורענות, אם זכה אין לו מתן שכר, ואם חטא אינו לוקה, כך מקיים מצות בוראו, אנו לא כל שכן:**

(6) **שאלה ראשונה;** מדוע רש"י שינה את הק"ו, שבעוד שבפרשת חוקת פירש שהק"ו בנוי על "אינו מדבר, ואינו שומע, ואין צריך לפרנסה", הרי בפרשת האזינו פירש שהק"ו בנוי על שכר ועונש, הלא דבר הוא!

(7) **שאלה שנייה;** מדוע רש"י מכניס לכאן שהם הכו את הסלע פעמיים, הרי עד כמה שנוגע לחטא משה ואהרן, אף אם היו מכים את הסלע פעם אחת בלבד, היה כאן העדר קידוש ה' (שאם היו מדברים אל הסלע היה ק"ו לשמוע אל ה'). חטאם של משה ואהרן אינו במה שעשו, אלא במה שלא עשו, ולכך מאי נפקא מינה כאן שהכו את הסלע פעמיים?

(8) **שאלה שלישית;** מהי המעילה שמשה ואהרן עשו, הרי מן הסתם ישראל לא ידעו שמשה נצטוו לדבר אל הסלע והוא במקום זאת הכה את הסלע. העדר קידוש ה' יש כאן, אך מעילה מניין. (וזו אחת מקושית הרמב"ן)

(9) נעניין במקום אחר, שגם שם רש"י מביא ק"ו המבוסס על שכר ועונש;

[ז] דברים ל, יט, ורש"י שם

הַעֲדַתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאֶרֶץ הַחַיִּים וְהַמּוֹת נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים לְמַעַן תִּתְּנֶה אֹתָהּ וְנִרְעָד:

**העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ - שהם קיימים לעולם, וכאשר תקרה אתכם הרעה, יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת.** דבר אחר, "העידותי בכם היום את השמים וגו'", אמר להם הקב"ה לישראל; הסתכלו בשמים **שבראתי לשמש אתכם**, שמה שינו את מדתם, שמה לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם, כענין שנאמר (קהלת א, ה) "וזרח השמש ובא השמש". הסתכלו בארץ **שבראתי לשמש אתכם**, שמה שינתה מדתה, שמה זרעתם אותה ולא צמחה, או שמה זרעתם חטים והעלתה שעורים. **ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד.** אם זוכין אין מקבלין שכר, ואם חוטאין אין מקבלין פורענות. לא שינו את מדתם, אתם שאם זכיתם תקבלו שכר, ואם חטאתם תקבלו פורענות. על אחת כמה וכמה:

(10) **שאלה רביעית;** מדוע רש"י מוסיף שם "הסתכלו בשמים... ובארץ שבראתי לשמש אתכם", מה

זה נוגע לעצם הק"ו, ומה היה חסר אם רש"י לא היה מזכיר זאת?

(11) **שאלה חמישית;** האם רש"י היה יכול לנקוט בק"ו שהביא בפרשת חוקת, ולומר "מה שמים וארץ

שאינם מדברים, ואינם שומעים, ואינם צריכים פרנסה לא שינו מדתם, ק"ו אנו"?

(12) לכשנדייק בדברי רש"י אלו ניווכח, שהלימוד משמים וארץ אינו שיש לשמוע אל ה', אלא שאין

לשנות את המדה ("שלא שינו את מדתם"). מהו לימוד זה?

[ט] ויקרא ח, לו, ורש"י שם

וַיַּעַשׂ אֶהְרֹן וּבְנָיו אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד מֹשֶׁה:  
וַיַּעַשׂ אֶהְרֹן וּבְנָיו - להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

[י] במדבר ה, ג, ורש"י שם

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרתיקה פאשר צנה ה' את משה:  
ויעש כן אהרן - להגיד שבחו של אהרן שלא שינה:

[יא] גור אריה ויקרא ח, לו

להגיד שבחן. כי העבודה ענין גדול וחומרא יתירא היא, והלכות רבות יש בעבודה, ומגיד לך הכתוב שלא שנו ולא טעו באחד מהן לימין ולשמאל, כי בכוונה יתירה ובדקדוק גדול עשה זה, כן הוא דעת רש"י. אבל בתורת כהנים לא דרשו כן, אלא שעשו זה בשמחה לקיים מה שאמר להם משה כאילו שמעו מפי הגבורה. וזה יותר נכון, דזה שייך כאן, כי דרך עולם, גדול שנצטווה מאחר, אינו עושה בשמחה שהוא ישמע לאחר, אבל אהרן היה שמח כאילו בעצמו שמע. שלא דרשו 'להגיד שבחן שלא שינו' אלא במקום שהמעשה הוא דבר קשה... וגם אצל מצות המנורה אמר "ויעש כן אהרן וגו'" (במדבר ה, ג), מפני כי בהדלקת הנרות צריך דקדוק גדול מאד לכוין שיהיו הנרות אל מול פני המנורה (שם ב), אמר "ויעש כן אהרן" להגיד שבחו. ובפרשת אחרי מות (ויקרא טז, לד) דרשו (בתו"כ שם) "ויעש כן אהרן" דרשו להגיד שבחו של אהרן שלא היה לובש אותם לגדולתו, אלא כמקיים גזירת המלך. ורש"י פירש שם שלא שינה, ואפשר דגם עבודת יום הכפורים עבודה חמורה גדולה היא, והרבה דברים יש בעבודה, שכתב גם כן שם להגיד שבחו שלא שינה:

(13) לאמור, שיש בעבודת עבד לאדונו שני שלבים, זה על גבי זה; (א) יש לשמוע לאדון. (ב) יש לשמוע אל האדון מבלי לשנות ימין ושמאל, לאמור איכות השמיעה, שהיא מורה על התבטלות מוחלטת של העבד לאדונו, באופן שאין לו בעולמו אלא רצון אדונו. התורה משבחת את אהרן הכהן בנוגע לשלב השני. וכן הלימוד משמים וארץ אינו רק לשמוע, אלא כיצד לשמוע (שלא לשנות מהמדה).  
(14) לאחר שעמדנו על כך, נראה שכאשר הנך בא לזרז אדם שיצטיין בשלב השני (איכות השמיעה), הקנה מדה הנאמן בזה יהיה שכר ועונש. השכר והעונש אינו ניתן על עצם המעשה גרידא, אלא על איכות העשייה;

[יב] אבות פ"ה מכ"ב

כָּן הָא הָא אֹמְרִי, לְפֻמֵּי צִעְרָא אֲגָרָא.

(15) וכן מצינו לגבי העונש;

[יג] מנחות מג:, ורש"י שם

תניא היה רבי מאיר אומר, גדול עונשו של לבן ("למי שאינו מטיל ציצית ותכלת" - רש"י שם) יותר מעונשו של תכלת. משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם, שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר הבא לי חותם של טיט ("היו עושים לבהמה ולעבד כשקונין אותן לשם סימן עבדות" - רש"י שם), ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם, ולא הביאו. איזה מהן עונשו מרובה, הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ("שמצוי הוא ולא הביא עונשו מרובה" - רש"י שם).

(16) הרי שהוא הדין בנוגע לעונש, שנקבע על פי איכות הפשיעה.

(17) מדוע המשל בגמרא הוא דוקא בנוגע לחותם עבדות, ולא נקט דוגמה משאר מילי דעלמא? אלא המדובר הוא ביחס של עבד לאדונו, שאף לאחר שהעבד מכיר ברשות אדונו עליו, יש שלב נוסף של התבטלות לאדון, והוא עשיית דבר האדון בשלימות ובזריזות.

(18) ולכך נקט רש"י לגבי הלימוד של שמים וארץ בק"ו של שכר ועונש דוקא, כי מגמת הלימוד הוא לא רק לשמוע אל ה', אל כיצד לשמוע, וכאשר מדובר באיכות השמיעה, הקנה מדה המדוייק לכך הוא שכר ועונש.

**ומיושבת השאלה החמישית.**

(19) הואיל ושלם שני זה הוא בנוגע לעבד שכבר נהיר וידוע לו שהוא עבד, לכך הוסיף רש"י לבאר "שבראתי לשמש אתכם", לאמור שמציאותם היא מציאות של עבד שנברא רק למטרה אחת; לשמש את אדונו.

**ומיושבת השאלה הרביעית.**

(20) כאן אנו מגיעים לחטא הכאת הסלע. כשנבוא לחשוב מהו הנזק שנגרם בעקבות החטא, ניווכח שהוא במישור של השלב השני. אמנם ישראל לא ידעו שהכאת הסלע היא חריגה ממה שנצטווה משה, אך מ"מ

הם רואים דבר אחד; הסלע הוכה פעמיים, כי בפעם הראשונה הסלע נתן רק טיפות מים. יש כאן זלזול חמור ב"איך" לקיים מצות! על פגיעה וזלזול זה נאמר "על אשר מעלתם בי", ופירש רש"י "גרמתם למעול בי".

#### ומיושבת השאלה השלישית.

(21) הואיל ונתבאר לנו שהפסוק בפרשת האזינו מתמקד על הנזק שנגרם באיכות קיום המצות, הנובע מהכאת הסלע פעמיים, מובן היטב מדוע רש"י הכניס לתוך הגדרת החטא ש"הוצרכו להכותו פעמיים", שהרי על הכאה כפולה זו נסובים דברי הפסוק, ואם היתה רק הכאה אחת, לא היתה נגרמת מעילה זו.

#### ומיושבת השאלה השנייה.

(22) העולה מכך, כי בפרשתנו החטא הוזכר רק מפאת מניעת קידוש ה' שבו, ולא משום המעילה שבדבר, אך בפרשת האזינו החטא הוזכר גם מחמת המעילה והפגיעה שנעשו בפועל. אמור מעתה; בפרשתנו החטא הוזכר בנוגע לשלב הראשון שבעבודת ה' שלנו (יש לשמוע אל ה'), ואילו בפרשת האזינו החטא הוזכר בנוגע לשלב השני שבעבודת ה' שלנו (איך לשמוע אל ה').

(23) נראה לומר, שכאשר מדובר בשלב הראשון (לשמוע לה'), הק"ו של "אינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה" הוא יותר מתבקש מאשר ק"ו של שכר ועונש, כי שכר ועונש הוא דבר פרטי יותר, הנוגע לגן עדן ועולם הבא. אך דיבור, שמיעה ופרנסה שייכים לאדם באשר הוא אדם, ואפשר לומר לו; אם סלע שומע לה', ק"ו למי שיש לו צורת אדם שישמע לה', ואין צורך להטלטל לפרטים של שכר ועונש. ולכך הק"ו בפרשת חוקת שונה מהק"ו בפרשת האזינו, ומיושבת השאלה הראשונה.

(24) אך עדיין חסרה לדברנו ראייה מלשונו של רש"י שאכן בפרשת חוקת דובר על שלב ראשון (לשמוע לה'), ובפרשת האזינו דובר על שלב שני (איך לשמוע לה'). אמנם לכשנדקדק יותר בלשונו הזהב ניווכח שאף לשונו מורה על יסוד דברינו;

[יד] רש"י במדבר כ, יב

מה סלע זה שאינו מדבר, ואינו שומע, ואינו צריך לפרנסה, מקיים דבורו של מקום, קל וחומר אנו:

[טו] רש"י דברים לב, נא

ומה הסלע הזה, שאינו לשכר ולא לפורענות, אם זכה אין לו מתן שכר, ואם חטא אינו לוקה, כך מקיים מצות בוראנו, אנו לא כל שכן:

(25) מדוע בפרשתנו רש"י לא כתב תיבת "כך", ורק בפרשת האזינו כתב כן? אלא הם הם הדברים. כאשר הנך עוסק באיכות הקיום, תיבת "כך" נצרכת, כי היא באה להדגיש ש"כך וכך תעשה". אך כאשר הנך עוסק בקיום לכשעצמו, אין לך צורך בתיבת "כך", ומספיק לומר "מקיים" גרידא.

(26) **שאלה לחשיבה**; באר לפי זה מדוע רש"י בפרשתנו כתב "מקיים דבורו של מקום", ואילו בפרשת האזינו כתב "מקיים מצות בוראו"?

(26) **שאלה שנייה לחשיבה**; מהו הקל וחומר מ"אינו מדבר", וכי מדוע דיבור הוא סבה לשמוע אל ה'?

(27) **שאלה שלישית לחשיבה**; מדוע הק"ו מורכב משלשה חלקים ("אינו מדבר, ואינו שומע, ואין צריך לפרנסה"), האם לא היה מספיק באחד מהם?

ויש לומר; כוונת רש"י היא להורות שאם משה היה מדבר אל הסלע, היו ישראל לומדים בק"ו מהסלע ששלשת חלקי האדם צריכים לקיים דבורו של מקום; הצורה שאינה מוטבעת בחומר, ועל כך כתב "מדבר", כי הדיבור מורה על הצורה שאינה מוטבעת בחומר. וכן הצורה המוטבעת בחומר, ועל כך כתב "שומע", כי השמיעה היא מוטבעת בחומר, כפי שהראות מוטבעת בחומר. וכן החומר, ועל כך כתב "צריך לפרנסה", כי הפרנסה היא לגוף. הרי רש"י נקט בשלשה דברים כנגד שלשת חלקי האדם [דיבור (צורה נבדלת), שמיעה (צורה מוטבעת), ומזונות (חומר)], והדברים משמחים [גבורות ה' פס"ד הערה 210].